

Aftnan slit a bèlt bodada neméar iz

Forse non è vero, ma si dice che gli schimesi abbiano più di trenta nomi diversi per descrivere la neve. Anche voi sull'altipiano non scherzate: "Beh, ne abbiamo di meno, ma è una sapienza che si va perdendo. La definiamo diversamente a seconda di come cade, se è bagnata, se è secca, se è di primavera o d'autunno. Quando arriva in questa stagione, diciamo che è bristna: è quella neve leggera che viene dal nord, fredda, brillante, si attacca ai rami degli alberi in maniera molto leggera. Poi abbiamo per esempio la neve ghiacciata, che dopo aver preso l'acqua fa la crosta, e la chiamiamo harnust, che in longobardo vorrebbe dire corazza."
(da un'intervista a Mario Rigoni Stern, la Repubblica, 2006)

Giovanni Segantini: Ritorno dal bosco (1890)

Biar o in da ünsar zung hám ettlane börtar zo khóda ke 'z snaibet. Dise djar di laut von pèrng hám gepitet in snea zo maga vürtrang di arbatn boda soin khent hintargelazzt ka herbest: suarzotruga 'z holtz augekhastet in balt, zo prenga abe von Hüttm un auz von Bisele 'z hóbe bosa hám gement pan summar un getrakk au afte tetschan zo derra un zo traga auz in mist in di bisan zo mestase. In ándar tage, balz asó hatt gesnibet, hánne gevorst moín khinn z'sega biz hatt no geseck an slit un iz hattmar respündart ke ja, sichar, in slit hattzen iz o zo raita abe pa bisan. Belo, hánnen khótt, daz sèll iz a slíte z'spila, dar slit iz eppaz ándarst boma nützt z'arbata. Alóra hánnen gelazt seng an schümman quadro von Giovanni Segantini, bodamar gedekht moi muatar balse iz khent ar von Hüttm, pittn snea vo fevràro. Èkko, hánnen khótt, disar iz dar slit, un disan habaren hërta gemacht alúmna, da atz Lusérn. Moi vatar

hattmar gelirnt miar o, ma in ta' vo haüt hattmasan neméar mengl ombrómm alle di arbatn in balt un in di bisan, khemmen gemacht pittn tratör. Ditzä iz eppaz schümma ombrómm di baké un di manèkkar mang arbatn mearar pitt mindar fadige un perikole, ma i, ke i pinn alt, insurür von sèlln zaitn, furse ombrómm i hán no gehatt alle moine laut un moine tschelln. Alóra moi püable hattmar gevorst bia ma hatt getánt zo macha an slit, iz o bóllat hám umman. I pinn gest allar luste, un hám ágeheft zo kontára... Ma geat in balt un súacht z'boa gerádege dünne puachan, boda hám o an ast geráde auz von puam. Dena muchtmasa hakhan un, da huam azza soín, muchtmasa penkhan.

'Z khinn hattme ágeschaugét un, laise laise, hattzamar khótt: "Un azte vánk dar saltáro? Du boastz zio, ke dar gittar di multa un di mámma döpo straitet..." Èkko, ditzä, voll lust un liabe zo kontára bia ma macht an slit, hánnez nèt pensárt. Di zaitn soín gebéskit un est, inn pa balt, makma machan beng un piste, piantárn stángen pitt aisan un impiánti borna sek sin auz afte Ándampèrng, ma mage gian nidar un au pittn motoslítte, ma a puach zo macha an slit pitt holtz, makmase nèt hakhan. Alóra, khinn, est geabar zo vorsa in saltáro a par puachan bobar mang hakhan, un an ándra bóttá bartedar kontárn bia ma macht in slit, pezzar no, bar machanen pittmánder. Però du khü nicht niamat, ma boazt nia. (n.g.)

Stòrdje atti haut

Alle di laut hám a stòrdja, un anlaglana stòrdja iz nèt geläich in ar andarn. Baz par hám gelebet in ünsar stòrdja bart hërta stian pitt üs un biar mang detzidarn bibarz bólln kontárn in epparúmmez odar bibarz bólln haltn vorpörget. Di kriminél boda inar bóttá hám gelebet in Siberia hám kontárt soi stòrdja azpe ma impáitaten nèt: nützante in tatuádjo. Un azta iz epparúmmez bodasan boazt an hauf vo ditzä, disar iz dar schraibar russo Nicolai Lilin, boda in soi lem, tatuádje, hattar gemacht ploaze. Dar schraibar Nicolai Lilin iz gebortet 'z djar 1980 in a stad vodar altn Soviétunió. Sèmm hattar ágeheft zo macha tatuádje soín tschelln no benn dar hatt gehatt acht djar un gianante vürnsen pinn djardar hattar hërta vürgetrakk disa pasieng. Lilin hatt nèt hërta gehatt a schümmez un dèstarz lem: dar iz khent augezüg in an platz voll pitt kriminél un benn dar hatt kompirt lai zbólf djar hattar gemocht nemmen toal pitt soi vatar un soine barba in a kriage boda iz auzgeprocht in soi redjóng, in di Transnistria. Soi lem in disa redjóng iz o kontárt in soi gekhennate libar Educazione Siberiana; an libar boda, benn dar iz auzgánt, hatt gevállt ploazan laut un asó spetar izta khent gemacht a film o. In film Educazione Siberiana makma vorstian bi bichte 'z iz di tradizióng von tatuádjo vor 'z volk von Nicolai. Azpe 'z khinnna khótt in disan film, vor di laut boda lem in di sèlln plètz,

Nicolai Lilin

a mensch boda macht tatuádje iz azpe a faff; imen mochsten kontárn bazto hast getánt vo guatz un vo letzez, un asó, er bart detzidarn belar disénjo zo macha. 'Z iz a migele azpe gianse zo paichta. Dar schraibar hatt nèt geschribet lai disan libar, ma vil ándre o. In umman vo dise, boda hoazt Storie sulla pelle, spiegártar o ke dar tatuádjo iz azpe a zung boma mage nützan zo kontára eppaz, di zächen atti haut khón bazta iz vürkhent in lem von an mensch: alle di strich, di nümmer un di börtar boda khemmen gemacht bólln munen eppaz. A sachan boda iz pròpio bichte vor in Nicolai iz ke ma mocht hërta khennen un vorstian in sinn von an tatuádjo vor ma detzidart zo machanen, ombrómm 'z iz nèt lai eppaz boma macht z'soína schümme. Vil laut però pensárnda nèt drau att dise sachandar. Defátti dar schraibar khótt o ke, haützotage, vil gekhennate djunge boda spiln in palü hám zerte tatuádje Maori, boda inar bóttá soín khent gemacht in diarnen vodar Polinesia benn sa soín gekesart un khent baibar. Dise disenje hám gemunt ke di diarnen soín gest raif zo maga hám khindar. Di djungen però ditzä bizzanz nèt; vil laut schaug á lai bida a tatuádjo iz schümme odar nèt, ána zo giana z'sega bidar hatt an sinn. Dar Nicolai alóra khütt hërta ke ma mocht stian au pinn oarn benn ma macht an tatuádjo ombrómm, azpe 'z khütta an altar spruch siberiano, "Ben 'z hirn pensárnt nèt, dar laip gehóartzsan".

E.v.K.

VORPRENNEN IN MARTZO

LUSÉRN
2 VON LENTZ 2019
LUSERNA-SABATO 2 MARZO
2019 DALLE ORE 18

Dar hailege Valantín

Gestarn iz gest dar tage von hailege Valantín, a vairta boda di djungen zimbar khennen pezzar baz di altn. In di altn stòrdje vo Lusérn izta nèt vil platz vor mánnen un baibar bodase haltn gearm. In libar von Bacher soinda lai zboa stòrdje boda ren vo eppaz asó: da earst iz "Da kondanárate diarn", un iz a traurega stòrdja, un d'ándar iz "Di bólf" un sèmm mearar baz ándarst redetma vo gait un lust. Ditzä bill nèt munen ke di altn Lusérnar hámse nèt gihaltet gearm ummaz pitt daz ándar ma lai ke da hám nèt giredet gearm vo söttane sachandar. Sa hám giredet asó bintsche ke est biar hám njánka neméar a bort zo maga khón bazta vürkhint baida a "mán" un a "baibe" hóarn ke da mang nèt stian ummaz ena daz ándar. Ma di zaitn békeln un gestarn ettlan vo üs hám gisüacht zo macha luste 'z baibe odar in mánn bosa haltn mearar gearm. Ummar pan groazan stattn, in di geschëft, hattma givunzet nicht ándarst baz roate hertzla, di birtháuser hám givoalt tschóinen, in di televisióng soinda gest an hauf film vo laut boda, an lestin, borátnse. Ma vo bo khinnar disar vairta? Azpe in ettlane ándre vairta in hai-

le Valantín o soinda mearane sealn. Da earst hatt zo tíana pittar sun un pinn djar: dar hailege vallt djüst séks mánat vor Ferragosto un tortemitt in bintar. Dar Valantín iz gest a hailegar bischof vo Terni gitóatet 'z djar 273 umbrómm dar hatt gimacht borátn, padar nacht, a diarn boda hatt gígloabet in Gottarhéar pittnan soldádo vo Roma. Djar vür, kontárnsa di faffan, dar hailege mánn hatt gischekht inar armen diarn gínümme gélt zo maga leng zuar di dott un borátnse pinn mánn bosa hatt gibóllt si. Vor ditzä izzar khennet z'soína dar schoanar von sèllnen bodase haltn gearm. Vo alle di sèllnen boda hám gischribet vo disan vairta soindarar zboa bichtegar baz di ándar. Dar earst iz gest Charles de Valois-Orleans, inggispèrrt in Turm vo Londra 'z djar 1415. Dar duca vo Orleans hatt gischribet soín baibe da earst letter vo "s. Valentino" bobar khennen. Dar ándar iz gest William Shakespeare inn in soi arbat "Hamlet". In tage vor in hailege, Ofelia sinkht: "Mòrng iz dar hailege Valantín un, balz bart soín takh, i bode pinn diarn bart mëkkn aft doi vestar, i bill soín doi Valantina [...]".

S. Antón

Disar vairta iz vill mearar givairt durch in America baz da ka üs. Alle di film, gimacht durch sèmm, boda ren von hailege Valantín hámaz gimacht vorgézzan ke an ánadadar haile vodar Kirch vo Roma iz gest dar schoanar von sèllnen bodase haltn gearm: ünsar hailege Antón.

Rodolfo

**Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn**
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Plan vürzotruga Lusérn Piano di Sviluppo di Luserna

Auhalten un vürtrang Lusérn, bar süachan doin schutz
Bar gedenkhanaz ke dar zboate trèff pitt Trentino Sviluppo un Agenda 21 consulting bartze haltn mòrng, sántzta 16 von hornung, in di Biblioték vo Lusérn, di viare in tages.

Sviluppo di Luserna, cerchiamo il tuo contributo
Il secondo incontro con Trentino Sviluppo ed Agenda 21 consulting si terrà domani, sabato 16 febbraio, presso la biblioteca di Luserna alle ore 16,00.

Vichar in rècht

Epparúmmez barten sichar gedenkhan: vor a par djar, durch a Robán, hattma gemacht in protzèss in per zo haba gepócht ettlane óm au atti laitn vo Slege. Ma vorstéat ke ma hatt nèt getánt sul sèrdjo: 'z iz gest lai a schauspil, augelekk zoa z'zoaga in laut ke dar per hatt khummana schult, ombrómm dar tíat lai daz sèll boden schafft soi natür: pókhan di vichar zo vrèzzase. Vüarn a vich in rècht, in ta' vo haüt, paráratz soín eppaz strámbatz, ma fin vor a par hundart djar iz gest eppaz gántz normálegez boda hatt gemacht maravédja niamat Seánka azta in da sèlln zait soinda gest khummane aute, gian ná in bege iz gest nèt mindar perikólsat baz haützotage: 'z soinda gest, defátti, alladarsórt vichar boda hám ummargelofet frai: sboi, óm, goaz, khúa, hunt un asó vür. Vil vert dise vichar soín khent zorne un hám nágelofet in laut un, a tiabas a bóttá, epparúmmez hatten getánt schaúla bea. Balz iz vürkhent asó, 'z vich iz khent gevüart in rècht: ma hatten gètt an avokátt, augelest di aküsa (atz latóil!) un gemacht in protzèss sovl bi 'z berat gest a mensch. An lestin, dar banditt pitt viar tschattn iz quáse hërta gánt zo geriva letz: augehenk, vorprènn, dartrínkht, darbúrget odar bográbet lente. Asó hattma usitárt von XIV fin in XVII djarhundart quáse in da gántz Európa, úbarállz in Taütschlánt, in di Svaitz, in Olándá, in Frántscha un in

Beleschlánt o, azpe ma mage lesan in ettlane briavan bodaz soín gerift fin in ta' vo haüt. Da lestma vo sboi, oksan un hunt boda hám ágesprunk, gepízt, gestoazt odar untargetretet khlummane khindar, vil vert töatantese. Ma ombrómm hattma gevüart in rècht 'z vich un nèt in padrú bodada hettat gemócht drauschang? Sichar nèt zo vorträibanen di zait odar zo machanen a par lachar: vor ditzä hettatmen nia genump sovl müa. Túat pensárn ke vor aníagian sóttan protzèss hattma gerüavt her an djuditze laureárt in ledje, 'z soinda khent nágevorst ploaz testimóni un allz iz khent nidargeschribet gántz genáu. Di studjós spiegárnz asó: balda a vich hatt getánt bea epparúmman, hattma gígloabet az sai bohèkst von taüvl. Vor disa resóng, döpo getóatet, hattma nèt getarft ézzan soi vlaisch. Disa regi venntmasa sa in Alt Testamént: "Baldá a khuá stoazt an mánn odar a baibe töatantese, móchtmasa khnötn un ma tarft nèt ézzan soi vlaisch. Dar padrú vo dar khuá, anvétze, bart stian ána straf" (2 Mos 21, 28). Ummaz von lestin vichar z'soína khent kondanárt iz gest an elefánt von zirkus pitt nárm Mary, boda hatt gehatt untargetretet in khopf soín padrú dartschékkanten. Ma hatt gelekk in vich a kubl umme in hals un hattz augehenk pittnarar gru, a söttana genützt zo macha au haüsar. 'Z gest 'z djar 1916.

Paolo Pergher

